

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİNE VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ ¹

Özcan PALAVAN

Zirve Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozcan.palavan@zirve.edu.tr

Necati GEMALMAZ

Kahramanmaraş İli, Türkoğlu İlçesi, Türkoğlu Anadolu Lisesi,
necatigemalmaz.ng@gmail.com

Derya KURTOĞLU

Zirve Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, derya_zirve@hotmail.com

Özet

Öğrencilerin bilgileri ezberlemeye çalışmayıp, edindikleri bilgileri eğitimlerinde ve hayatlarında nasıl kullanacaklarını bildiği, bunlarla yetinmeyip yeni bilgileri nasıl öğrenecekleri konusunda ihtiyaç duydukları yol eleştirel düşünme yoludur. Bu araştırma ile eleştirel düşünme yolunun genişletilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Gaziantep İli Şahinbey İlçesinde görev yapan 9 sınıf öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak hazırlanmış nitel yöntemin kullanıldığı olgubilimsel bir çalışmadır. Bulgular incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünme noktasında kendilerine göre bir eleştirel düşünme bakışı bulunmaktadır. Eleştiri kelimesi ile eleştirel düşünme becerisi arasındaki ayrımın tam olarak anlaşamadığı da söylenebilir. Empati kurdurmanın eleştirel düşünmeyi geliştirmede önemli bir davranış olduğu belirtilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünmeyi geliştirici yöntem ve teknikler konusunda eksikleri olduğu söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin bu becerinin geliştirilmesinde aileyi de sorumlu görmeleri son derece önemlidir fakat aile ile yapılan bir işbirliği görülmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Sınıf öğretmeni, eleştirel düşünme, eleştirel düşünme becerisi.

PERSPECTIVES OF CLASSROOM TEACHERS ON CRITICAL THINKING SKILL AND ITS IMPROVEMENT IN STUDENTS

Abstract

Critical thinking is the skill that the students need to be able to utilize the information they were taught in their future education and in their lives overall. Students need critical thinking skills to comprehend new information instead of just learning them by rote. This study was intended to determine the level of emphasis placed on critical thinking skill in the educational system. A secondary objective was to promote the critical thinking skills among classroom teachers. Research was conducted with 9 classroom teachers working at Şahinbey District of the City of Gaziantep of Turkey. The study is a phenomenological study utilizing semi-structured interview as a qualitative technique. Findings revealed that classroom teachers have specific perspectives on the skill of critical thinking. It turned out that classroom teachers in general were not able to distinguish 'criticism' with that of 'critical thinking skill'. They stated however that empathy is a useful skill leading to an improvement in the critical thinking skills. However, it was concluded that classroom teachers lack the necessary knowledge and experience in terms of the methods and techniques used to improve critical thinking skills in students. Classroom teachers primarily kept families responsible for improving the critical thinking skills in children, however

---

¹ Makale, 29-31 Mayıs 2014 tarihinde yapılan 13. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

they have not shared any of their past experience of cooperation or collaboration with families in that regard either.

Keywords: *Classroom teacher, critical thinking, critical thinking skill.*

Giriş

21. yüzyılda eğitim sistemleri sadece bilgiyi değil becerileri de önemsemektedir. Bu çerçevede temel beceriler olarak adlandırılan eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, yansıtıcı düşünme gibi beceriler eğitim sistemlerinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Yaşamdaki karmaşıklığın giderilmesi için düşünme becerilerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi son derece önemlidir (Yağcı, 2008). Bilgi üzerine odaklanan ve eleştirel düşünme yeteneğinin gelişimine yönelmeyen eğitim sistemlerinde, öğrencilerde tipik olarak ezberleyerek öğrenme davranışı görülür ve bu, öğrencilerin düşünme yeteneğinin gelişmesini engeller (Yang ve Chou, 2008). Temel becerilerin özellikle eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin doğuştan getirildiğine inanılmasına rağmen yapılan araştırmalar bu becerilerin öğretilbilir olduğunu göstermiştir (Cotton, 1991). Bu becerilerin öğretilbilir olması eğitimi ve eğitimi verecek öğretmeni son derece önemli kılmaktadır. Öğrencilerin yaratıcı düşünebilen, eleştirel bakış açısına, problem çözme yeterliliklerine sahip ve demokratik yaşam kültürünü benimsemiş bireyler olması, sınıf iklimine, sınıf iklimi ise öğretmenlerin yönetim anlayışlarına bağlıdır (Terzi, 2001).

Eleştirel düşünme, toplumdaki tüm bireylerin farkında olarak ya da olmayarak kullandığı temel bir gereksinimdir (Şahinel, 2002). Çünkü insanoğlu hızla gelişen dünyamızda hemen her gün basit veya karmaşık birçok problemle karşı karşıya kalmakta, bunlardan bazılarını çözüm üretebilmekte, bazılarının ise problem olduğunun farkına dahi varamamaktadır. Farkına varamadığı bir durum üzerinde ise düşünme ve çözüm bulma yoluna gidememekte ve bu konuda bir gelişme gösterememektedir. Ancak bir başkası bu durumu fark ettirdiğinde onunla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda da müdahale ne kadar geç olursa sorun o oranda büyümekte ve çözülmez duruma gelmektedir. Günümüzde insanoğlu çok fazla sayıda ve türde problemle uğraşmak durumunda olduğu için, problemi nasıl belirleyip çözeceğine, hangi problem çözme yaklaşımının etkili olacağına, problemlere daha yaratıcı, etkili ve yenilikçi çözümleri nasıl üreteceğine ilişkin temel becerileri kazanmak ve problem çözümleri için farklı yollar ve beceriler geliştirmek zorundadır (Başa, 2011: 1). Eleştirel düşünme biçimi yeni yollar ve becerilerin kazandırılmasında önemli bir etkidir.

Eğitim literatüründe ve bilimsel kaynaklarda eleştirel düşünmeye yönelik birbirine benzeyen ancak yaklaşım farklılıklarının da bulunduğu tanımlar görülmektedir: Örneğin Chance (1986), eleştirel düşünmeyi gerçekleri analiz etme, fikirler üretip düzenleme, fikirleri savunma, karşılaştırma yapma, çıkarımlar yapma, savları değerlendirme ve problem çözme becerilerinin bir bütünü olarak

betimlemiştir. Change' in yaklaşımı eleştirel düşünmeyi bir beceri olarak görmekte ve ona göre tanımlamayı gerektirmektedir. Bunun yanında bilişsel psikolojiye dayalı ve eleştirel düşünmeyi bir zihin süreci olarak ele alan görüş ise Halpern' den gelmektedir: Halpern'a (1996) göre eleştirel düşünme, beceri ve stratejiyi birleştiren, belirli bir hedefe yönelik ve amaçlı düşünme biçimidir. Uygulanabilmesi için durağan olmayan, farklı bağlam ve ortamlarda yeniden oluşturulmaları olası belirli becerileri ve stratejilerin kazanımı ve kullanımını gerektirmektedir. Burada –eleştirel- kelimesi düşünmenin değerlendirme ve yargılama içermesi üzerinden sadece düşünceye değil düşünme işlemine odaklanmaktadır. Eleştirel düşünme içerisinde olan kişi değerlendirmesini sadece vardığı sonuç değerlendirme üzerinde değil; bu son düşünceye vardığı tüm düşünme işlemlerini değerlendirerek yapmaktadır. Bu değerlendirme sonucu farklı becerileri ve stratejileri kullanmaya veya edinmeye karar vermektedir.

Eleştirel düşünme başka düşünme biçimleri ya da –eleştiri- ile karıştırılabilmektedir. Eleştiri iyiyi kötüden ayırma, bir eser, kişi veya durum hakkında hüküm yürütme, iyi ve kötü taraflarını ortaya koyma, tenkit demektir. Eleştirmek ise iyi ve kötü yönlerini ortaya koymak; sadece kötü yönleri üzerinde durmak, tenkit etmektir (MEB, 1995: 766). Eleştirel düşünme ile diğer düşünme biçimleri arasında ortak noktalar ve paylaşılan işlemler olabileceği gibi bazı düşünme biçimleri eleştirel düşünme tarafından kapsanabilir ya da başka düşünme biçimleri eleştirel düşünmeyi kapsayabilir. Örneğin bilimsel düşünmenin eleştirel düşünmeyi içermesi ya da yaratıcı düşünmenin amaçlılık taşımaması itibarıyla eleştirel düşünmeden farklı olması gibi. Eleştirel düşünmenin esası diğer düşünme biçimleri ve –eleştiri-den farklı olarak bilişsel beceri ve stratejilerden oluşan, hem bilginin hem de bu bilgiyi işleyen düşünme işlemlerinin değerlendirilmesini içeren bir düşünme biçimi olarak değerlendirilmesidir.

Yukarıdaki tanımlamalardan farklı olarak Glaser (1985), kişilerin düşünme eylemine ilişkin bilgi ve beceriye sahip olmalarına rağmen tutumlarının eleştirel düşünmeyi desteklememesi durumunda eleştirel düşünmeyi harekete geçirecek başlangıcın eksik olacağı düşüncesindedir. Bu yaklaşımı eleştirel düşünmeyi bir bilgi ve beceri bileşimi olmanın yanında bir tutum olarak ele aldığını göstermektedir. Glaser eleştirel düşünmenin üç temel unsurdan oluştuğunu belirtir: Bunların ilki, kişilerin karşılaştıkları problem ve konuları öngörülü ve düşünmeye dayalı bir biçimde ele alma eğilimleri içeren bir tutumda olmaları; ikincisi, kişilerin mantıksal sorgulama ve uslamla bilgilerine sahip olmaları; üçüncüsü ise bildikleri bu yöntemleri uygulayabilme becerilerine sahip olmalarıdır.

Sunulan tanım ve yaklaşımlar neticesinde eleştirel düşünme ile ilgili kolektif bir tanım (Gürkaynak, Üstel, Gülgöz, 2003: 7) tarafından şu şekilde yapılmıştır: “Eleştirel düşünme, bireylerin amaçlı olarak ve kendi kontrolleri altında yaptıkları, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyargıların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açılımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı

ve sonucunda belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir.”

Eleştirel düşünmenin çerçevesinden sonra eleştirel düşünme becerisi için ne tür zihinsel işlemlerin gerekli olduğu Halpern’a (1996) göre aşağıda belirtilmektedir. Bu işlemlerin kendi aralarında etkileşim içinde olabilecekleri ve her birinin eleştirel düşünmenin ayrı bir yönüne hitap ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Karşılaşılan problem ya da durumu değerlendirmek amacıyla aşağıdaki zihinsel işlemler uygulanmaktadır:

1. *Değişkenlerin ayırt edilmesi ve denetimi*
2. *Bilgideki eksiklikleri fark etmek*
3. *(Açık seçik) tanımların gerekliliğini görmek*
4. *Sonuca varan gerekçelerin ne denli güçlü olduklarını değerlendirebilmek*
5. *Verilerden ve bulgulardan çıkarımlar yapabilmek*
6. *Karar verirken akılcı kıstaslar kullanmak*
7. *Anlamak için okumak*
8. *Problem çözmeye planlı yaklaşım*

Eleştirel düşünmenin zihni işlemleri yanında daha önce Halpern (1996) tarafından belirtilen eleştirel düşünmeye sahip kişilerde bulunması gereken tutumlar ise şu şekilde belirtilebilir:

1. *Plan yaparak düşünme ve çalışma eğilimi*
2. *Esneklik*
3. *Sebat*
4. *Değişime açıklık*
5. *Farkındalık*

Litereatürde eleştirel düşünme ile ilgili çalışmalara bakıldığında ise ilköğretim düzeyinde araştırma sayısının azlığı dikkat çekmektedir. İncelenen çalışmalar arasında aşağıdaki araştırmalar sunulmaktadır: Akbıyık (2002) tarafından yapılan araştırmada yüksek eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrencilerle düşük eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrenciler arasında akademik başarı farkının olup olmadığı konusunda yapılan araştırmada yüksek eleştirel düşünme eğilimlerine sahip grubun genel akademik başarısının düşük eleştirel düşünme eğilimlerine sahip gruptan anlamlı düzeyde yüksek çıktığını tespit etmiştir. Akdağ ve Güneş (2003) tarafından öğretmen davranışlarının öğrencilerin yaratıcı düşünce, tutum ve becerilerinin gelişimine ne ölçüde bir ortam hazırladığının belirlenmesine yönelik çalışmada öğretmenlerin genellikle öğrencilerde yeni düşüncelerin ortaya çıkmasını teşvik ettikleri, yapılanların doğru olması konusunda ısrarcı bir tutum sergiledikleri, öğrencileri hayalciliği bırakıp gerçekçi olmaya zorladıkları, öğrencileri başkalarıyla karşılaştırdıkları ve bu karşılaştırmaların genel liselerde daha sık yapıldığı, öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklara tahammül gösteremedikleri, yapılan hataları yeterince hoşgörüle karşılayamadıkları, değerlendirmede adaletli davrandıkları, sınıf içi etkinliklerin belirlenmesinde öğrenci görüşlerine yeterince başvurmadıkları, öğrencilere karşı çok katı ve sert davranmadıkları, sınıftaki davranışları kısıtladıkları, olumlu öğrenci davranışlarını yerine göre takdir ettikleri, öğrencilere karşı pek

alayıcı bir tavır içinde olmadıkları, not ile değerlendirmeye önem verdikleri ve genel lise öğretmenlerinin bunu meslek lisesi öğretmenlerinden daha çok önemsedikleri, öğrencileri davranışlarından dolayı eleştirdikleri, öğrencilere belli oranda güvendikleri, düşüncelerin özgürce söylenmesini pek engellemedikleri, ders içi etkinliklerde gayretli ve istekli oldukları, kendi alanlarında belli ölçüde yeterli bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Akınoğlu (2001) tarafından yapılan bir deneysel araştırmada kontrol grubuna geleneksel öğretim, deney grubuna ise eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretimi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubunun bilgi ve kavrama düzeyindeki erişisi kontrol grubundan anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. (Altuğ, 1995), gençlerde anne-baba tutumlarının irdeleyici düşünme ve özdeğer duygusunun gelişmesindeki etkilerini konu edinen araştırmasında, eleştirel düşünme gücünün anne-baba tutumlarından etkilendiği belirlenmiştir. (Eşme, 2005)' nin yaptığı araştırmada öğrencilerin yaşanan eğitim sorunları ile ilgili yaklaşımlarında öğrencilerin; %80' i eğitimin eleştirel düşünme, kişiye kendini ifade etme becerisi kazandırmadığını, %91' i, sorgulayıcı değil, söylenenleri kabullenici eğitim gördüklerini ve %80' i de yetiştikleri eğitimin kendilerine bağımsız karar verme yetisi kazandırmadığını belirtmişlerdir. Gelen'in (1999) araştırmasında öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini, problem çözme becerisini, karar verme becerilerini, yaratıcı düşünme becerilerini ve soru sorma becerilerini kazandırmada kendilerini "yeterli" buldukları ancak araştırmacının yaptığı gözlemlerde öğretmenlerin "yetersiz" bulunduğu belirtilmektedir. Öğretmenlerin derslerde genelde ezber soruları sordukları, üst düzey soruları az sordukları ya da hiç sormadıkları gözlenmiştir. Hayran (2000) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmenlerin %89' u problem çözme, %88' i eleştirici düşünme ve %54' ü de yaratıcı düşünme becerilerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Allison (1993), üç, dört ve beşinci sınıf düzeyinden öğrencilerin alındığı araştırmasında eleştirel düşünme/problem çözme programının ilk yılında risk altındaki öğrencilerin akademik gelişiminin normal sınıf arkadaşlarıyla karşılaştırılabilir duruma geldiğini ortaya koymaktadır. Cole ve Williams' ın (1973)' te yaptıkları araştırmada öğretmen sorularının mantığı ile öğrencilerinin yanıtlarındaki mantıklılık arasında korelasyon olduğunu öğretmenlerin yüksek düzey bilişsel sorular kullandıklarında öğrencilerinin eleştirel düşünme gerektiren testlerde ve standart başarı testlerinde yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır (Aktaran: Redfield & Rousseau, 1981: 235). (Duchense ,1997) tarafından 119 yöneticinin katılımıyla yapılan araştırmada eleştirel düşünme yeteneği bakımından bireyler karşılaştırılmıştır. Araştırmada resmi eğitimin eleştirel düşünme becerisi ile ilişkili olan tek önemli değişken olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada eğitim süresinin eleştirel düşünme becerisini yordamada çok önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Hudgins & Edelman (1986) tarafından yapılan bir araştırmada ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin küçük grup tartışmalarıyla eleştirel düşünmeyi öğrenmelerini amaçlamıştır. Araştırma sonucunda küçük grup tartışmalarının öğrencilerin derse katılımını, konuşma sürelerini, orijinal fikir üretimlerini arttırdığı görülmüştür. Measel & Mood' un 1972' de yaptıkları

araştırmada öğretmenlerin düşünme düzeyleri ile öğrencilerin düşünme düzeyleri arasında sıkı bir ilişkinin olduğu kanıtlanmıştır (Aktaran: Redfield & Rousseau, 1981: 235). Diğer bir araştırmada Recalde (2008) öğretmenlerin eleştirel düşünme yetenekleri ile sınıf aktiviteleri arasındaki anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler yüksek eleştirel düşünme becerilerine sahip olmalarına rağmen, öğretmenler eleştirel düşünme becerilerini sınıf aktivitelerine yansıtamamaktadır. Katılımcılar eleştirel düşünme becerilerinde yüksek puanlar almalarına rağmen, eleştirel düşünme kapasitelerini öğrencilere aktaramamaktadırlar. Bu durum öğretmenlerin öğrencilere sağladığı eğitim ortamının yani sınıf ikliminin özelliklerinin eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Yukarıdaki araştırmalar dikkate alındığında eleştirel düşünmenin olumlu yanlarının ve gerekliliğinin belirtildiği görülmektedir. Çoklu zekâ kuramı, yapılandırıcı yaklaşım ve beceri temelli oluşturulan öğretim programlarının kazandırması gereken temel beceriler arasında yer alan eleştirel düşünme becerisinin geliştirilebilmesinde ilköğretim programı, program uygulayıcısı olan öğretmenler, temel kaynak olarak kullanılan ders kitapları çok önemli bir etken olduğu unutulmadan eleştirel düşünmeye yönelik öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi uygulayıcı olabilmeleri sağlanmalı, düşünceleri ve görüşlerinin alınmasının gerek formal gerekse informal eğitimlerde eleştirel düşünmeyi kullanmalarına ve geliştirmelerine yardımcı olunması önem arz etmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünmeye ve eleştirel düşünmenin uygulamasına yönelik görüşlerinin alınması için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilim yaklaşımı ile modellenmiştir. Bu tür çalışmalarda katılımcıların deneyimleri, algıları, düşünceleri kendilerince nasıl yapılandırıp bir bilinçlilik durumu oluşturduğu masaya yatırılır (Patton, 2002).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep İli Şahinbey ilçesinde görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem belirlenmesinde ölçüt örneklem tekniği kullanılmıştır. Örneklemin belirlenmesinde seçilen öğretmenlerin faal olarak öğretmenlik yapma durumları, yapılandırmacı yaklaşım ile ilgili seminerlere katılmış olma durumlarına bakılmış ve araştırmaya katılmada gönüllülük esas alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form oluşturulurken uzman görüşü alınmıştır. Bu araştırmada öğretmen görüşlerinin analizinde nitel veri analiz tekniklerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik görüşlerini, eleştirel düşünmenin faydalarını, eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri hangi derslerde kullandıkları ya da kullanmadıkları, eleştirel düşünmenin kazandırılmaya başlanma zamanını, ilkokullarda geliştirilmesine yönelik görüşler, öğretmenlerin eleştirel düşünmeyle ilgili uygulamalarını belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Öğretmenlere göre eleştirel düşünme becerisi nedir?
2. Öğretmenlere göre eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalar nelerdir?
3. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullandıkları/kullanmadıkları dersler hangileridir?
4. Eleştirel düşünmenin beceri olarak kazanılması için ne zaman başlanmalıdır?
5. Öğretmenlerin eleştirel düşünmenin ilkokullardan itibaren geliştirilmesine yönelik görüşleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi geliştirmek için yaptığı uygulamalar hangileridir?

Araştırmanın Önemi

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde en önemli görev öğretmene düşmektedir. Bu beceriyi geliştirmede öğretmenlerin tutumlarının ve yönelimlerinin nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi nasıl algıladıkları, sunacağı faydalar konusundaki görüşleri, hangi derslerde eleştirel düşünmeden fazlaca yararlandıkları ya da yararlanmadıkları, eleştirel düşünmenin ilkokullarda geliştirilmesine yönelik bakış açıları, yaptıkları eleştirel düşünmeyi geliştirici etkinlikler hakkındaki görüşleriyle alanda konuya dikkat çekilmesi, mevcut durum hakkında bilgi edinilmesi, daha kapsamlı çalışmalar için bir başlangıç olması bakımından önemlidir. Eleştirel düşünmeyle ilgili ilköğretim ve sınıf öğretmeni bazlı çalışmaların az oluşu çalışmamızı karşılaştıramamak durumuyla bizleri bırakmıştır. Eleştirel düşünmenin önemine her sahada vurgulamalar yapılırken özellikle ilköğretim düzeyinde çalışmaların azlığı önemsizdir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacını oluşturan sorulara verilen görüşler doğrultusunda tema ve kategoriler belirlenmiş olup işlenmiştir.

1. Öğretmenlere göre eleştirel düşünme becerisi

Araştırmaya katılan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerisine yönelik tanımlamaları

Tablo 1' de belirtilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlere Göre Eleştirel Düşünme Becerisi

Öğretmenler	f
1. Kategori: Farklı Bakış Açılı Yakalama	6
2. Kategori: İyiyi ve Kötüyü Ayırt Etme	3
Toplam	9

1.1. Farklı Bakış Açılı Yakalama

K2: "... ayrıntıları görebilmek olaylara ayrıntılı bakabilmektir..." "...ayrıntıları görme..."

K3: ".....eleştirel düşünme doğruların bulunması demektir kişilerin kendi kendilerini ya da karşı tarafı diyelim ne yapması olsun eksikliklerini ya da fazlalarını görme sanatıdır."

K5: " Bir konuyu zıt düşüncelerle farklı görüşlerle farklı yönlerle tartışma farklı görüşlerden hatalarıyla beraber karşılaştırmadır. O konudaki fikrini söyleme iyi veya kötü taraflarıyla konu hakkındaki fikrini söyleme."

K6: " Herhangi bir konuya farklı açılardan bakabilmek, herhangi bir konuya birden fazla açıdan bakabilmek..."

K8: " ...verilen bilgiyi olduğu gibi kabullenme değil bilgiyi mantık süzgecinden geçirerek kendi doğrularıyla verilen bilginin doğruluğunu analiz etme, sentez etme, değerlendirme olarak ifade edebiliriz..."

K9: " Eleştirel düşünme çok yönlü bilgilendirme diyorum..."

1.2. İyiyi ve Kötüyü Ayırt Etme

K1: "Yanlışları ve doğruları net olarak ifade edebilmek." "Tarafsız olarak..."

K4: " Bir konu hakkında sadece yanlış değil aynı zaman da güzellikler de ortaya çıkarmaktır doğrular da ortaya çıkarmaktır."

K7: " Yani herhangi bir konuyu doğrularıyla yanlışlarıyla inceleyip o şekilde bir kanaate varmak yanlışlarını da ifade etmek doğrularını da ifade etmek bir karara varmak ."

Öğretmenlerin eleştirel düşünme becerisini tanımlayıcı ifadeleri 2 kategoride toplanmış olup; farklı bakış açıları yakalama (6) ve iyiyi kötüden ayırt etme (3) olarak belirtilmiştir. Farklı bakış açıları içinde: ayrıntıları fark etme, kendinin ve çevresinin eksik ya da fazlalarını görme, zıt düşünce yaratabilme, alınan bilgiyi mantık süzgecinden geçirme, analiz, sentez ve değerlendirme işlemlerine tabi tutması şeklinde görüşler dile getirilmiştir. İyiyi kötüden ayırt etme kategorisinde ise; tarafsızlık, yanlış, doğru ve güzellikleri ortaya çıkarma şeklinde ifadelerden yararlanılmaktadır. Eleştirel düşünme tanımlarına bakıldığında öğretmenlerin tanımlayıcı ifadelerini doğrular nitelikte oldukları görülebilir: Eleştirel düşünme,

başkalarının sonuçlarını kabul etmeden önce kanıt sağlama durumu (Hudgins & Edelman, 1986: 333), bilginin güvenilirlik, doğruluk ve değerini tespit etme süreci; mantıklı düşünme, analitik düşünme (Alvino, 1990: 50), başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutup, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen etkin ve organize zihinsel bir süreçtir (Cüceloğlu, 1995: 211). Alınan bu tanımlamalar öğretmenlerin eleştirel düşünmeye ait değerlendirmeleriyle paralellik göstermektedir.

2. Öğretmenlere göre eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalar

Öğretmenlerin eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalara yönelik görüşleri aşağıda Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmenlere Göre Eleştirel Düşünmenin Sağlayacağı Faydalar

Öğretmenler	f
1. Kategori: Otokontrol Sağlama	3
2. Kategori: Vizyon Kazandırma	3
3. Kategori: Çok Yönlü Birey Yetiştirme	3
4. Kategori: Diyalog Sağlama	2
Toplam	11

2.1. Otokontrol Sağlama

K3:" ... eleştirel düşünmeyi ortadan kaldırdığımız zaman hem otokontrolü kaldırmış olursunuz hem de yani en doğruları bulamazsınız...."

K4:" ... öncelikle kendi iyisini ve güzelini kendisine yerleştirmesi gerekiyor yani önce bir içselleştirmesi gerekiyor. Mesela farz edelim ki bir yazı yazdı bir cümle yazdı bunun iyi yanları neler ya da güzel yanları neler güzel olmayan yanları neler şimdi eksikliklerine bir baktı..." "...İyi yönlerini tutacak kötü yönlerini değiştirecek..." "...bakış açısını bir merkeze oturtması gerekiyor."

K6:" Yapınca ne olacak eğer eksikleri varsa onları tamamlayabilme şansı yakalayabilir ya da bir hatası varsa farklı birer bakış açısından baktığı zaman o eksikliğini ya da yanlışını düzeltebilir anlayabilir."

2.2. Vizyon Kazandırma

K2:" Ufkunu zorluyor..." "...biz eleştiriye ne adına yapıyoruz zihnimizde da iyi güzeli olsun diye eleştiri nedir eksikleri kusurları görürsünüz..."

K7:" İnsanın ufkunu daha çok açtığını düşünüyorum olaylara bakış açısı daha geniş kapsamlı olacaktır."

K9:" ...insanın ufku gelişir her konuda tabi ki hani konuda eleştiri yapıyorsanız o konu da daha derin daha kapsamlı bilgi edirsiniz diye düşünüyorum olumlu olumsuz yönleri o da insana o sorunu çözmede yol gösterir diye düşünüyorum."

2.3. Çok Yönlü Birey Yetiştirme

K1: " Tek düze olmamayı sağlar, farklılıklar yaratır." "...sağlıklı beyinler oluşacaktır motomot olmayacaklardır..."

K3: " Çok yönlü bir öğrenci yetiştirmiş olursunuz pozitif yönde." "...eleştirel düşünme yeteneği olmayan her birey her şeyi söylenen her şeyi kabul eden bir birey demektir." "...bu farklılığı da ancak sınıfa eleştirel düşünceyi getirdiğinizde görüyorsunuz."

K8: " Türkiye de bana göre en büyük sorunlardan bir tanesi yetişen neslin eleştirel düşünmemesi. Doğruları mutlak doğrularının olması olay ve olgulara objektif bir şekilde bakamaması..."

2.4. Diyalog Sağlama

K3: "...eleştirinin sonucunda doğruysa da eleştiri yanlışa da eleştiri yani olumlu da eleştirse olumsuz da eleştirse sonunda insanlar arasında bir diyalog gelişir."

K5: "...düşüncelerini özgürce söyleme fırsatı doğar düşünme yetileri gelişir karşılaştırma yapabilirler herhangi bir konuda fikir bakımından bir konuyu hatalarıyla eksik taraflarıyla da kabul etmeyi öğrenirler."

Öğretmenlere göre eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalar 4 kategoride değerlendirilmiştir. Buna göre 3 öğretmen otokontrol sağlama, 3 öğretmen vizyon kazandırma, 3 öğretmen çok yönlü birey yetiştirme ve 2 öğretmen diyalog sağlama olarak görüş belirtmişlerdir. Eleştirel düşünmenin otokontrol faydasının öğrencinin kendisinde gerçekleşeceği ve kendini tanıma ile ders ürünü geliştirmede kendini değerlendirerek daha da geliştirmesi yönünde görüşler olduğu görülmektedir. Vizyon kazandırır faydasında ise –ufuk kazandırma- işlevi göreceği bununla da daha derin bilgiye ulaşılacağı görüşü dile getirilmiştir. Çok yönlü birey yetiştirme faydasında vatandaşlık ilişkisine atıf yapıldığı görülebilmektedir. Bununla gelecekte daha iyi vatandaşlar ve insan profilinin sağlanabileceği görüşü değerlendirilebilir. Diyalog sağlama faydası iletişim çerçevesinde değerlendirilebilir ve eleştirel düşünmenin iletişime katkısının vurgulandığı görüşler olduğu belirtilmektedir. Alan yazında eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalar konusunda (Ferrett ,1997: 3) eleştirel düşünebilen bireyin: ilişkili sorular sorma, durumları ve tartışmaları ilişkilendirme, anlama ya da bilgi eksikliklerini kabul etme, merak duygusuna sahip olma, yeni çözümler bulmaya eğilimli olma, fikirleri analiz etmek için kriterleri tanımlama, başkalarını dikkatlice dinleme ve dönüt verme, eleştirel düşünmeyi yaşam boyu kendini değerlendirme süreci olarak görme, karar verirken tüm gerçekleri göz önünde bulundurup acele etmeme, varsayımları ve fikirleri destekleyen kanıtları araştırma, düşünceleri yeni gerçeklere uyarlayabilme ve yanlışa ya da uygun olmayan bilgileri reddedip akla uygun olanları bulmaya çalışma yönelik faaliyetler içinde olduğu görüşündedir. Yine (Demirel ,1999: 214)' e göre eleştirel düşünen insanların tutarlılık; düşüncedeki çelişkileri fark etme, bunları ortadan

kaldırabilme, birleştirme; düşüncenin bütün boyutları arasındaki ilişkiyi kurabilme, uygulanabilme; düşüncelerini bir model üzerinde uygulayabilme, yeterlilik; deneyimlerini ve ulaştığı sonuçları gerçekçi bir temele dayandırabilme, iletişim kurabilme; düşünceleri arasındaki ilişkiyi etkili bir iletişimle, anlaşılır bir biçimde paylaşabilme özellikleri göstermektedir. Ferrett ve Demirel' in görüşleri çalışmaya katkı sunan öğretmenlerin eleştirel düşünmenin sağladığı yararlar konusundaki düşünceleriyle uyum içinde olduklarını göstermektedir.

3. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullandıkları/kullanmadıkları dersler

Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik olarak etkinliklerini diğer derslere göre daha çok kullandıkları dersler aşağıda belirtilmiştir. Öğretmenler burada dersin eleştirel düşünmeye göre işlenişinden çok ders etkinliklerinin eleştirel düşünmeye yakınlığından hareketle değerlendirmeler yapmışlardır.

Tablo 3: Öğretmenlerin Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinlikleri Kullandıkları Dersler

Öğretmenler	f
Türkçe	6
Matematik	4
Hayat Bilgisi	3
Sosyal Bilgiler	3
Fen ve Teknoloji	2
Görsel Sanatlar	2
Toplam	20

3.1. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullandıkları dersler

K1:" 1. Fen dersinde, 2. Sosyal bilgiler, Matematik..."

K2:" Hayat Bilgisi ... Türkçe..."

K3: "Kesinlikle Türkçe dersi. En çok Türkçe, Matematik ve Hayat Bilgisi."

K4: "Örneğin: Resim, yapılan eser veya kendi yaptığı eser Türkçe: sözlü anlatım kendi veya başkasının konuşma yapması Matematik: bu konunun bana faydası ne ilerde ne olacak Hayat Bilgisi: davranışlardan hoşuma gitme sebebi gitmeme sebebi verilebilir."

K5:" En çok Türkçede, Sosyal Bilgilerde ve Fen ve Teknoloji, Görsel Sanatlarda.""...Güzel Sanatlar dersinde sanat eserlerini farklı açılardan inceleyip görüp inceleme..."

K6:" Hayat Bilgisi elbette yaşamla ilgili en fazla odur."

K8:" Türkçe, Sosyal Bilgiler..."

K9:" ... Matematikte olur... Ondan sonra Türkçede."

En çok kullanılan dersler kategorisinde katılımcılar birden fazla ders bildirdiklerinden frekans toplamı 20 çıkmıştır. Toplam frekans değerini oluşturan,

derslerin aldıkları frekans değerlerine bakıldığında ise Türkçe 6, Matematik 4, Hayat Bilgisi 3, Sosyal Bilgiler 3, Fen ve Teknoloji 2, Görsel Sanatlar 2 olmak üzere belirlendiği görülmüştür. Araştırmacılar yarı yapılandırılmış formu uygularken öğretmenlerde bu konuyla ilgili şu gözleme varmışlardır: Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi bir düşünme biçimi olarak değil bir ders tekniği olarak değerlendirdiği dolayısıyla tüm dersler için geçerli olan eleştirel düşünmenin sınırlı derslere indirildiği söylenebilmektedir.

3.2. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullanmadıkları dersler

Katılımcıların öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullanmadıkları dersler kategorisi Tablo 4' te görülmektedir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinlikleri Kullanmadıkları Dersler

Öğretmenler	f
Din Kültürü	2
Sosyal Bilgiler	1
Türkçe	1
Müzik	1
Görsel Sanatlar	1
Toplam	6

K1: "Türkçe dilbilgisinde hiç kullanmıyorum."

K2: " ... yok sosyal değil ..."

K3: "...görsel sanatlar dersi işte müzik...doğal yetenek gerektiren durumlarda eleştirel düşünmeyi aramamalıyız."

K5: "Din kültürü var orda da sorguluyor da çocuk aileden gelen kabullenmeler de olduğu için yani çocuklar şey yapmıyorlar böyle karşı koymuyorlar."

K7: "Din kültürü dersi dinimiz eleştirmiş gibi algılanıyor ."

Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullanmadıkları derslere Din Kültürü dersi 2, Sosyal Bilgiler 1, Türkçe 1, Müzik 1, Görsel Sanatlar 1 olmak üzere toplam frekans değeri 6 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların bazılarının bu kategoride görüş bildirmediği görülmektedir. Araştırmacılar tarafından alınan bu değerlendirmede öğretmenlerin eleştirel düşünmenin kapsamı ve düşünme biçimi konusunda yeteri bilgiye sahip olmadıkları görüşü belirlenebilmiştir. Her ders ve aşamada kullanılabilen ve düşünme biçimi olan eleştirel düşünmenin derslere yönelik olarak olumsuz bir değerlendirmeye tabi tutulması ve bazı öğretmenlerin ise görüş bildirememesi araştırmacıların bu değerlendirmeye sahip olmasını sağlamıştır. (Kökdemir ,2003: 4), eleştirel düşünme

öğretimi için iki yol olduğunu belirtmektedir. Bu yollar bize eleştirel düşünmenin ders etkinlikleri konusuna açıklık getirecektir. Eleştirel düşünmenin herhangi bir konu alanının içinde mi yoksa konu alanına bağlı kalmaksızın mı öğretilmesi konusunda bilim insanları arasında görüş ayrılıkları vardır. Bunlar:

1. Genel Yaklaşım Öğretisi: Eleştirel düşünme egzersizleri tek bir derse ya da konuya bağlı olmamalıdır. Matematik, fizik, kimya, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve daha pek çok ders eleştirel düşünme uygulamalarının yapılması için uygun platform sağlar.

2. Eleştirel Düşünme Dersi: Genel yaklaşım öğretisinin uygulamadaki zorlukları çok açıktır. Bu yüzden ikinci bir alternatif olarak eleştirel/yaratıcı düşünme dersinin öğrencilerle birlikte yürütülmesi faydalı olabilir. İdeal olarak bu tür ders ya da derslerin ilköğretimden itibaren eğitim programında yer alması gerekir. Bu iki görüş eleştirel düşünme için herhangi bir dersin uygun olup olmadığı konusunda görüş bildirilmektedir. Hatta eğitim programında yer alması görüşü 2. görüşte yer almaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin uygulanmaması görüşü izlenimlerle beraber eleştirel düşünme konusundaki bilgi eksikliğine ya da mesleki yetersizliğe verilebilir.

4. Eleştirel düşünmenin beceri olarak kazanılması için başlanacak zaman

Eleştirel düşünmenin uygun zamanda başlanarak beceriye dönüşmesi için katılımcıların belirlediği eleştirel düşünmeye başlanma zamanı Tablo 5' te sunulmuştur:

Tablo 5: Eleştirel Düşünmenin Beceri Olarak Kazanılması İçin Başlanacak Zaman

Öğretmenler	f
Ailede-Anaokulunda Başlamalı	8
2. Sınıfta Başlamalı	1
Toplam	9

4.1. Ailede-Anaokulunda başlamalı

K1: "Çok küçük yaşta başlanmalı, evet küçük yaşta başlanmalı." "Ailede başlamalı." "başta ailede başlamamız gereken bir şey ailede başlamadıysa en kısa anaokulunda başlamalı..."

K2: " ... eleştiri kavramını doğru verdiği zaman anaokulundan başlayabilirsin... ailede başlasın ama doğru kavramlarla başlasın."

K3: "Aile içerisinde, okul öncesinde başlamalı." "Çocukların birbirini görmesi eleştirmesi düşüncelerini tartması yani çocuklara da eleştirel düşüncenin indirgenmesi açısından çok olumlu bir faktör."

K4: "Okul çağında veya evde de başlayabilir." " Birçok aile evde çocuğun neyi nasıl yiyeceğine bile karışıyor bu nedenden dolayı biz farklılıklar sunmak zorundayız."

K6:" ...ailede başmalı ama eğitim sürecinde ise anaokulunda başlanmalı...Bence kesinlikle anasınıfında başlanmalı..."

K7:" Yani eğitimde olduğu gibi ailede başlanmalı."

K8:" Temel eğitim biliyorsunuz ilkokuldan başlıyor daha doğrusu aile da başlıyor. Aile ondan sonra anaokulu, kreşler... Anaokulu, ilkokul."

K9:" ...çocuğun yaşı önemli, çevresi önemli, ailesi önemli, yetiştirilme tarzı önemli çok çok önemli." "ilkokulda değil anaokulunda bile konuşturulmaya başlanmalı..."

4.2. Sınıfta

K5: "1. sınıfta var da bence 1.sınıfta çocuk farkında değil 1. Sınıfta eleştirel farkındalık düşük." " 2. Sınıfın sonlarına doğru hatta ortalarına doğru yavaş yavaş başlanabilir."

Eleştirel düşünmeye başlama zamanının 2 kategoride olduğu görülmektedir. Bu kategorilerde: 8 frekans değeriyle Ailede-Anaokulunda, 1 frekans değeriyle 2. Sınıfta kategorisiyle 9 genel frekans toplamı oluşturmuşlardır. Eleştirel düşünmenin bir düşünme biçimi olması nedeniyle düşünme yetisine sahip her birey için gerekli olduğu dikkate alındığında ailenin çocuğunu yetiştirmesinin bir parçası olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. 1 katılımcının 2. sınıf seviyesinde başlaması görüşü araştırmacılar tarafından eleştirel düşünmenin eleştiri kavramıyla karıştırılıp sınıf içi olumsuz davranışlara mahal vermemesi, öğretmenin istediği profilde öğrenci kalıbının ortaya çıkarma isteği olduğu öğretmenle yapılan görüşme sırasındaki izlenim ve verdiği toplam değerlendirmeler ışığında tarafımızca söylenebilmektedir. Literatürdeki eleştirel düşünme tanımlamalarından yararlanarak eleştirel düşünmeye ne zaman başlanacağı konusunda değerlendirmelere varılabilir: Eleştirel düşünme bilgi edinme sürecinde irdeleyebilmeyi, çok yönlü sorgulayabilmeyi gerektiren, düşünme süreçlerini etkili, tarafsız ve disiplinli bir şekilde uygulayabilmeyi, yeni durum ve ürünleri kriterlere dayalı değerlendirmeyi ve geliştirmeyi içeren zihinsel ve duyuşsal bir süreç (Akinoğlu, 2001: 20), okunan, bulunan ya da söylenen bilgiler hakkında mutlak bir sonuca varmak yerine, alternatif açıklamalar olabileceğini de göz önünde bulundurmak (Kökdemir, 2003: 4), olguları ya da bulguları eleştirmek veya reddetmek değil aynı zamanda mevcut bilgiyi doğru algılamak ve onun alternatifi yaklaşımı da beraberinde getirmek (Ortaş, 2004) olarak açıklanan eleştirel düşünme tanımlamaları -öğrenci- yi baz alan bir yöntem veya teknik olarak değil düşünme kabiliyetine sahip bireylerce uygulanabilen ancak eğitim kurumlarıyla sistematikleşebilen bir düşünme biçimi olduğu görüşünü düşündürmektedir.

5. Öğretmenlerin eleştirel düşünmenin ilkokullardan itibaren geliştirilmesine yönelik görüşleri

Eleştirel düşünmenin ilkokullarda geliştirilmesinin öğretmenler tarafından doğru karşılanıp karşılanmadığını belirten görüşler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6: Öğretmenlerin Eleştirel Düşünmenin İlkokullardan İtibaren Geliştirilmesine Yönelik Görüşleri

Öğretmenler	f
Doğru Görenler	8
Doğru Görmeyenler	1
Toplam	9

5.1. Doğru görenler

K1: "Çocuklar ilk bilgiyi ilkokullarda alıyorlar zemin bilgi ilkokulda veriliyor ve çocuk ilkokulda bu düşünebilme yetisine sahip olursa eğer ilerde de daha başarılı olacaktır."

K3: "Ben eleştirel düşünmenin yanlış olacağını hiç aklıma bile getirmek istemiyorum." "bilgi kirliliği içerisinde bu karmaşa içerisinde insanların bu bilgiyi süzebilecekleri mükemmel bir filtre olan eleştirel düşünmeye çok ihtiyacımız var gerçekten..."

K4: "Yani kişinin eleştirel düşünmesini bir yerde deneyimlemesi de gerekiyor. Bir merkeze bakış açısını bir merkeze oturtması gerekiyor."

K5: "Doğrudur ilkokuldan itibaren çocuk eleştirel düşünceyi benimserse kendi de eleştirildiği zaman çevreye daha uyumlu olur yani onu daha çabuk kabullenir diye düşünebilir."

K6: "Kesinlikle o çocuk ilkokulda zaten davranışları dördüncü sınıfa kadar aldı aldı ondan sonra bir daha alamaz bitmiştir."

K7: "Geliştirilme çalışması tabii ki doğrudur yani hatta çocuk bazı şeylerin aile de başladığına göre bu devam etmeli her eğitim kademesinde artarak devam etmeli."

K8: "İlkokuldan sonraki bölümlerde zaten çocuklar eleştirel düşünceyi temelden edindiyse alt yapı sağlamışsa ondan sonra lise de bunun daha da pekiştirilmesi önemli diye düşünüyorum."

K9: "... Kişiliği oturuyor çünkü bu yaşlarda."

5.2. Doğru görmeyenler

K2: "Çocuk dediğim gibi oradan bir yol açtığınız zaman çocuk saçını beğenmiyor eleştiri tutturamıyor." "...çocuğun eleştirisi kusur bulmaya yönelik oluyor genellikle itibariyle..."

Eleştirel düşünmenin ilkokullarda geliştirilmesini doğru olarak gören öğretmen frekansı 8 , doğru görmeyen öğretmen sayısı ise 1 olarak tespit edilmiştir. Burada doğru gören öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik beklentilerinin

olduğu görülmektedir: Başarı, bilgi kirliliğine karşı filtre olma, toplumsal duyarlılık, bakış açısı oluşturma, çevreyle uyum, 4. sınıftan sonra öğrencinin kendi düşünce yapısı oluşacağından bir an önce eleştirel düşünmenin yerleştirilmesi gereği ve her eğitim kademesinde desteklenmesi gereği görüşleri beklentileri ifade eden sözcükler olarak değerlendirilebilir. Doğru görmeyen katılımcının eleştirel düşünmenin çevreyle ve kendisiyle uyumu bozacağı endişesi taşıdığı görülmektedir. Ancak burada da eleştirel düşünmeyi sınırları dışında katılımcı tarafından değerlendirme yapıldığı tarafımızca düşünülmektedir. Zira “*eleştirel düşünme, bireyin kişisel ve yurttaşlık hayatı içerisinde güçlü bir kaynak ve eğitimde özgür bırakılan bir güçtür. Bununla birlikte iyi düşünmeyle eş anlamlı olmasa da eleştirel düşünme, yaygın ve kendini düzelten bir insan fenomenidir*” (Facione, 1990: 2), açıklamasına dayanarak eleştirel düşünmeye sahip bireylerin daha olumlu davranışlar içinde olması beklenebilir. Walsh ve Paul (1988)’ e göre de eleştirel düşünme, her yaşta insana öğretilir; çünkü özellik itibarıyla eleştirel düşünme yaşla artarak ilerleyen bir olgudur.

6. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi geliştirmek için yaptığı uygulamalar

Öğretmenlerin derslerinde eleştirel düşünmeyi geliştirmek için sınıfta gerçekleştirdikleri uygulamalar ve kategorileri Tablo 7’ de gösterilmiştir.

Tablo 7: Eleştirel Düşünmenin Geliştirilmesi İçin Yapılan Uygulamalar

Öğretmenler	f
Empati Kurdurma	4
Münazara Düzenleme	2
Neden-Sonuç İlişkisi Kurdurma	2
Problem Çözme Becerisi Kazandırma	1
Tartışma	1
Rehber Öğretmenlik	1
Karşılaştırma	1
Kavram Haritası Kullanma	1
Yorumlama	1
Telkinleme	1
Canlandırma	1
Soru-Cevap Yöntemiyle	1
Eleştiriye Açık Olma	1
Keşfettirme	1
Toplam	17

6.1. Empati kurdurma

K2: "...Mesela az önce ya bunu siz olsaydınız ne yapardınız sorularıyla ya da burda kahramanı değerlendirme..."

K3: "... bir etkinlik vardı ağacım diye bir şiir vardı onunla ilgili bir çocuklara da siz ağacın yerinde olsaydınız... şaire nasıl bir şiir yazarsınız diye bir soru vardı orda mesela şöyle çocuklar şiir yazdılar..."

K6: "...empati kurduruyorum..."

K9: "...Empati..."

6.2. Münazara düzenleme

K5: "Münazara yaptık çocuklarla Türkçe dersinde çocuklar kabullendikleri bir konuyu iki gruba ayırdık şey yaptılar farklı biçimlerde fikirlerini kabul ettirmeye çalıştılar arkadaşlarına."

K9: "...münazaralar düzenleyebilirsiniz .. çok basit bir alışveriş konusu..."

6.3. Neden-sonuç ilişkisi kurdurma

K2: "Türkçe olayları yorumluyor bunlarda neden sonuç ilişkisini inceliyoruz..."

K6: "...zaten eleştirel düşünme için uygun bir şeydir neden sonuç bildiren etkilikler olabilir, neden için sonucu nedir..."

6.4. Problem çözme becerisi kazandırma

K1: "...çocukların soyut düşünebilmelerini... yürütebilmelerini sağlayacak önemli bir konu bence bu ya ben bunlarda da problem yaratırım her zaman sadece matematikte değil fen ve sosyalde de problem yaratırım fende soyut kavramları anlatırken işte örnekle anlatayım size havanın somut olduğunu ispatlayın..."

6.5. Tartışma

K1: "...sosyal bilgiler dersinde yerel yönetim konusunu tartışarak..."

6.6. Rehber öğretmenlik

K1: "...öğretmen rehberdir sadece öğrencinin bulması sağlanır her zaman tanım vermiyoruz tanımı öğrencinin bulmasını sağlıyoruz..."

6.7. Karşılaştırma

K4: "La Fontaine Ağustos Böceği İle Karınca şey yapmış. Bir hikaye bilmeyenimiz yoktur aldık bunu geçenlerde konularda falan vardı çocuklar dedim bu doğru mu yanlış mı basit bir soru doğru mu yanlış mı doğrusu ne bize göre yanlışı ne bunu işlemeye başladık."

6.8. Kavram haritası kullanma

K6: "Hayat bilgisi yani ordan oraya ordan oraya bağlama anlamında kavram haritası ..."

6.9. Yorumlama

K7: "Konu uygunluğu bakımından sosyal bilgiler okuttuğu sınıfa göre (4sınıf)hayata yönelik olduğu için Türkçe olabilir özellikle okuma derslerinde bir hikaye üzerinde"

bir konu üzerinde yorum yaptırarak o hikayenin beğenilen yönlerini beğenilmeyen yönlerini o şekilde konuşturularak öğrenciler mutlaka paylaşılabilir, bunu üzerinde yorum yaptırarak.”

6.10. Telkinleme

K9: “...Telkin yoluyla ...”

6.11. Canlandırma

K9:” ...canlandırmalarla...”

6.12. Soru-cevap yöntemiyle

K9:” ...soru-cevapla...”

6.13. Eleştiriye açık alma

K8:” ...öğrenciyi ilkokula geldiğinde öğretmenin söylediklerinin hepsinin mutlak doğru olduğunu kabul ediyor bunun bir kere yanlış olduğunu söylüyoruz.”

6.14. Keşfettirme

K5 “Şimdi yani ne diyelim şimdi icat yapma konusu vardı sosyal bilgilerde çocuklara icat yapmalarını söyledik onu genelde üç kişi getirdi de sınıfa gösteriyoruz sınıf önünde sunum yapıyorlar çocukları da işin içine katıyoruz.”

Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi geliştirmek için yaptığı uygulamaların 14 kategoride toplandığını görmekteyiz. Bunların 1. Kategori: Empati Kurdurma 4, Münazara Düzenleme, Neden-Sonuç İlişkisi 2, Problem Çözme Becerisi Kazandırma 1, Tartışma 1, Rehber Öğretmenlik 1, Karşılaştırma 1, Kavram Haritası Kullanma 1, Yorumlama 1, Telkinleme 1, Canlandırma 1, Soru-Cevap Yöntemiyle 1, Eleştiriye Açık Olma 1, Keşfettirme 1 olarak belirlenmiştir. Tespit edilen bu uygulamaların alan yazında benzer çalışma görülmediğinden karşılaştırma olanağı bulunamamakla beraber eleştirel düşünmenin geliştirilmesi için sınıf öğretmenlerinin özellikle sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin eleştirel düşünme beceri ve eğilimlerini kazanmaları ve geliştirmeleri için açık uçlu soru sormak, tartışmalar oluşturmak, benzerlik-farklılık buldurmak, neden-sonuç ilişkisi kurdurmak, ana fikir buldurmak, avantaj-dezavantaj çıkarttırmak, çelişkili durumlar yaratmak, karşılaştırmalar yaptırmak, empati kurdurmak, analiz-sentez yaptırmayı sağlayacak uygulamalarından yararlanabileceği görülmektedir (Demir, 2006). Doğanay ve Kara (1995: 30)’ ya göre ise öğretmenler, öğrencilerin eleştirel düşünceleri şu etkinliklerle geliştirilebilir: Çelişkili konular üzerinde tartışmalar açıp fikir mücadelesi yaptırmak, öğrencilerin çelişkili görüşleri ele alan tarihi olay kahramanı rolünü oynamalarını sağlamak, öğrencilerin farklı görüşleri ortaya koyan televizyon programlarını izleyip toplumsal konularla ilgili toplantılara katılmalarını sağlamak, öğrencilerin güncel toplumsal sorunlar üzerindeki fikirlerini yayın organlarına anlatan mektuplar yazmalarını sağlamak, yetişkin öğrencilerin gazete makaleleri ve diğer materyalleri inceleyerek ve gözle görülebilir eğilimleri bulmalarını sağlamak, öğrencilerin kendilerinden farklı olan diğer gelenekleri yansıtan literatürü okumalarını ve tartışmalarını sağlamak uygulanabilir. Bu açıklamalardan hareketle eleştirel düşünme için belirli öğretim

yöntem ve tekniklerinden çok eleştirel düşünme biçimini oluşturacak etkinliklerin uygulanmasının sağlanması doğru olarak değerlendirilebilir.

Tartışma ve Sonuç

1. Öğretmenlerin eleştirel düşünme becerisini tanımlayıcı ifadeleri; farklı bakış açıları yakalama (ayrıntıları fark etme, kendinin ve çevresini eksik ya da fazlalarını görme, zıt düşünce yaratabilme, alınan bilgiyi mantık süzgecinden geçirme, analiz, sentez ve değerlendirme) ve iyiyi kötüden ayırt etme (tarafsızlık, yanlış, doğru ve güzellikleri ortaya çıkarma) olarak 2 tanımlama gerçekleştirdikleri görülmektedir. Kişinin çevresini sezgi yoluyla biçimlendirmesinden daha etkin olan, biçimlendirmeyi sağlayan (Gibson, 1998: 308–309), akıl yürütme, sorun çözme ve eleştiriye yönelik zihinsel süreç durumları taşıyan (Thomson, 1969: 13–17), düşünme, gözlem, tecrübe, sezgi, akıl yürütme ve diğer kanallarla elde edilen malumatı kavramlaştırma, uygulama, analiz ve değerlendirmenin disipline edilmiş şekli (Armay, 1981: 85) olarak tanımlamalara bakıldığında bu tanımlamaların eleştirel düşünmenin tanımlamaları içinde değerlendirilebileceği görülmüştür. Öğretmenlerin eleştirel düşünme biçimine ilişkin tanımlayıcı bilgiye sahip oldukları ancak kendilerinin öğrencilerinden beklentilerini belirten yaklaşımlarla eleştirel düşünmeyi tanımladıkları da değerlendirilebilir.

2. Öğretmenlere göre eleştirel düşünmenin sağlayacağı faydalar; otokontrol sağlama, vizyon kazandırma, çok yönlü birey yetiştirme ve diyalog sağlama olarak belirtilmiştir. Daha önce değinildiği gibi, eleştirel düşünen kişilerin bazı tutumlar sergiledikleri görülmektedir (Halpern, 1996): plan yaparak düşünme ve çalışma eğilimi, esneklik; yeni fikirlere ve düşünme biçimlerine açık olmak, sebat; bir işe başlayıp sonuna kadar düşünerek sürdürüp tamamlamak, değişime açıklık; bir tutum olarak belirli bir fikre, yaklaşıma ya da görüşe koşulsuz bağlanmaya karşı olmak, farkındalık; düşündüğünün ve düşünürken kullandığı işlemlerin farkına varmak gibi; bütün bu değerlendirmeler öğretmenlerin eleştirel düşünmenin faydası konusunda verdiği görüşlerle karşılaştırıldığında uyum içinde oldukları görülebilir.

3. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullandıkları dersleri Türkçe 6, Matematik 4, Hayat Bilgisi 3, Sosyal Bilgiler 3, Fen ve Teknoloji 2, Görsel Sanatlar 2 olmak üzere belirttikleri görülürken, eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikleri kullanmadıkları dersleri Din Kültürü dersi 2, Sosyal Bilgiler 1, Türkçe 1, Müzik 1, Görsel Sanatlar 1 olmak üzere değerlendirdikleri görülmektedir. Akınoğlu (2001) araştırmasında eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrencilerin fen bilgisi dersine karşı tutumları ve fen bilgisi dersi erişileri üzerinde geleneksel anlayıştan daha etkili olduğu sonucunu tespit etmiştir. Şahinel (2001) ise eleştirel düşünme becerileriyle tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi yaklaşımının, öğrencilerin toplam erişileri ve Türkçe dersine yönelik tutumları üzerinde, geleneksel yöntemden daha etkili olduğu sonucuna varmıştır. Ne düzeyde çalışmalar gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin eleştirel düşünmenin her ders için

geçerli olumlu katkı sağlama ve başarıyı arttırıcı etkisinin olduğu görülmektedir. Buna rağmen araştırmaya katılan öğretmenlerin bazı dersler için eleştirel düşünme etkinliklerinin uygulanamayacağı yönündeki düşüncelerinin eleştirel düşünme biçimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarına bağlanabilir. Yine daha önce belirtildiği üzere öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi bir düşünme biçimi olarak değil bir ders tekniği olarak değerlendirmesine bağlı olarak bazı derslerde uygulanabileceği bazı derslerde uygulanamayacağı görüşü taşıdıkları araştırmacılar tarafından değerlendirilmektedir.

4. Araştırmaya katılan öğretmenlerin eleştirel düşünmeye başlama zamanının Ailede-Anaokulunda ve 2. sınıfta olmak üzere değerlendirildiği görülmüştür. Eleştirel düşünme becerilerine ve tutumlarına sahip çocuklar ve gençler yetiştirilebilmesi ve bunun örgün eğitim sistemi içinde verilebilmesi iki yönüyle çok önemlidir: Bunlar; 1. Bireyleşme; kişinin kendi yaşamında en doğru çözümleri üretebilmesi ve 2. Yurttaşlaşma; çağdaş demokrasilerin gereksinim duyduğu özellikleri taşıyan yurttaşlık bilincinin sağlanmasıdır (Gürkaynak ve diğer., 2003) Eleştirel düşünme için gerekli tutumların; güven, bağımsızlık, sorumluluk, sabır, yaratıcılık, meraklılık (Dil ,2001: 27–28) olarak sağlanmasının gerekliliği de göz önünde bulundurulduğunda eleştirel düşünme becerisinin araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine uygun olarak aile ve anaokulunun beraberinde başlamasının uygunluğu paralellik göstermektedir. 2. sınıfta başlaması gereğini sunan katılımcının –eleştiri- kavramını eleştirel düşünme biçimi ile karıştırdığı düşünülebilir.

5. Eleştirel düşünmenin ilkokullarda geliştirilmesini doğru olarak gören öğretmen frekansı 8, doğru görmeyen öğretmen sayısı ise 1 olarak tespit edilmiştir. Eleştirel düşünme, toplumdaki tüm bireylerin farkında olarak ya da olmayarak kullandığı temel bir gereksinimdir (Şahinel, 2001). Eleştirel düşünmenin her yaşta insana öğretilbilir olması Walsh ve Paul (1988) eleştirel düşünmenin öğretilmesi için uygun bir yaş aralığının olmadığını göstermektedir ve araştırmaya katılan öğretmenlerin düşünceleriyle örtüştüğü görülmektedir. Olumsuz görüş bildiren katılımcının –eleştiri- kavramıyla eleştirel düşünme biçimi arasındaki ayrımı fark edemediği ya da karıştırdığı araştırmacılarca değerlendirilmektedir.

6. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi geliştirmek için yaptığı uygulamaların 14 kategoride toplandığını görmekteyiz. Bunların1. Kategori: Empati Kurdurma 4, Münazara Düzenleme 2, Neden-Sonuç İlişkisi 2, Problem Çözme Becerisi Kazandırma 1, Tartışma 1, Rehber Öğretmenlik 1, Karşılaştırma 1, Kavram Haritası Kullanma 1, Yorumlama 1, Telkinleme 1, Canlandırma 1, Soru-Cevap Yöntemiyle 1, Eleştiriye Açık Olma 1, Keşfettirme 1 olarak belirlenmiştir. Öğrenciler günümüz zorluklarına, yeniliklerine karşı rekabet etmek, farklı açılardan bakabilmeyi öğrenmek durumundadır. Bireyin kendi kendine öğrenme bilgi, beceri ve isteği oluşturularak yaşam boyu üretici olması sağlanmalıdır. Bilgi çok değişken olduğu için, okul bilgiyi aktarmak yerine bilgiyi elde etme yolunu öğretmelidir. Eleştirel düşünme eğitiminin amaçları çok geniş olmakla birlikte, önermelerin incelenmesini,

kişinin kendisinin ve diğer insanların fikirlerinin olası etkilerinin gözden geçirilmesini ve bireyin kendi düşünme sürecinde düşebileceği hata ve yanlışlıkların farkında olmasını sağlayan bir eğitimin temel amacını oluşturduğu belirtilmektedir (Kökdemir ve Demirutku, 2000). Eleştirel düşünme aktif bir süreci gerektirir ve bu süreçte öğrencilere özellikle eleştirel düşünmenin zihinsel becerileri olan analiz, sentez ve yansıtma vb. gibi becerilerin kazandırılması gerektirdiği sonucuna varılmıştır (Schafersman, 1991). Eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması için belirli öğretim ve tekniklerin belirtilmediği görülürken eleştirel düşünmenin standartlarını sağlama üzerine (açık olma, kararlı olma, özel olma, doğruluk, tutarlılık, ilgili olma, makul olma, dürüstlük, mantıklı olma, geniş düşünme, derin bakabilme, sonlandırma) ders etkinliklerinin planlanması gerektiği söylenebilir (Dil ,2001: 27–28). Dolayısıyla katılımcıların belirttiği yöntem veya tekniklerin eleştirel düşünmenin kapsamı içinde değerlendirilebileceği düşünülebilmektedir.

Öneriler

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin eleştirel düşünme biçimini zaman içinde kendi tanımlamalarına uyarladığı ve öğrencilerinden kendi beklentilerine göre eleştirel düşünme biçimi kazanmaları isteği görüldüğünden bu konuda öğretmen ders kitapları başta olmak üzere eleştirel düşünme biçimi hakkında gerekli bilgilendirilmenin yapılması gerekmektedir.

2. Öğretmenlerin eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin her ders için kullanılabilmesine dair bilgilendirmenin yapılması gerekmektedir. Bu konuda EBA veri ve paylaşım tabanı etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

3. Eleştirel düşünme becerisi ile eleştiri kavramının karıştığı görüldüğünden belirtildiği üzere başta EBA olmak üzere düşünme biçimleri ve eleştirel düşünmeye yönelik örnek yöntem ve tekniklerin kullanımı gösteren etkinliklere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

4. Yapılan araştırmaların karşılaştırılması, doğruluk ve eksikliklerin fark edilmesi esasına bağlı olarak alan yazında eleştirel düşünmeye yönelik araştırmaların çoğaltılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akbıyık, C. (2002). *Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akdağ, M. & Güneş. H. (2003). Öğretmen rolünün yaratıcı bir sınıf ortamı oluşturmasındaki önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 159. <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/159/akdag-gunes.htm>. (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2015).
- Akinoğlu, O. (2001). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Allison, A. (1993). *Critical thinking/problem solving skills for the at-risk student*. Unpublished Doctoral Dissertation, Northern Arizona University, USA.
- Altuğ, B. (1995). *Gençlerde anne-baba tutumunun irdeleyici düşünme ve öz değer duygusu gelişmesine etkileri*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Alvino, J. (1990). *A glossary of thinking-skills terms learning* (18) 6, 50.
- Armay, U. (1981). *Bilimsel araştırma el kitabı*. İstanbul: Kültür Matbaacılık.
- Başa, E. (2011). *Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerileri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Chance, Peter. (1986). *Thinking in the classroom: a survey of programs*. Columbia University Teachers College, New York.
- Cotton, K. (1991). Teaching Thinking Skills. *Northwest Regional Educational Laboratory's School Improvement Research Series*, [Http://www.nwrel.org/archive/sirs/6/cu11.html](http://www.nwrel.org/archive/sirs/6/cu11.html) (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015).
- Cüceloğlu, D. (1995). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Demir, M.K. (2006). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Demirel, Ö. (1999). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegema.
- Dil, S. (2001). *Hacettepe üniversitesi hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri*. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğanay, A. ve Kara. Z.(1995). Düşünmenin boyutları: program ve öğretim için bir model. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (11), 25–38.
- Duchense, R. (1997). *Critical thinking, developmental learning and adaptive flexibility in organizational leaders*.

<http://www.edst.educ.ubc.ca/aerc/1997/97duchense.html>. (Erişim Tarihi: 15.04.2015).

Eşme, İ.(2005).*Türkiye’de fen eğitiminde sorunlar ve çözüm önerileri*. <http://nucleus.istanbul.edu.tr/~cfe/egitim/> (Erişim 24. 02. 2015) .

Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction - executive summary - the delphi report*. Millbrae, CA: The California Academic Pres. ERIC Document Reproduction Service No. ED 315 423. <http://ericir.syr.edu>. (Erişim tarihi: 20.02.2015).

Ferrett, S. (1197). Attributes of a critical thinker. <http://www.kcmetro.cc.mo.us/Longviev/ctac/definaitons.html>. (Erişim Tarihi: 12.03.2015).

Glaser, E. M. (1985). Critical thinking: Education for responsible citizenship in a democracy. *National Forum*, 65, PP24-27.

Gelen, İ. (1999). *İlköğretim okulları 4. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde düşünme becerilerini kazandırma yeterliklerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Gibson, C. (1998). *Teaching strategies - A guide to better instruction*. USA: Orlich Harder Collation.

Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2003). *Eleştirel düşünme*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.

Halpern, D. F. (1996). *Thought and knowledge: An introduction to critical thinking*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Hayran, İ. (2000). *İlköğretim öğretmenlerinin düşünme becerileri ve işlemlerine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Hudgins, B. & Edelman. S. (1986). Teaching critical thinking skills to fourth and fifth graders through teacher-led small group discussions. *Journal Of Educational Research*, 79 (6), 333–342. (Erişim Tarihi: 24.03.2015).

Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.

Kökdemir, D. (2003). Eleştirel düşünme ve bilim eğitimi. *Pivolka*. 2 (4), 3–5. <http://www.elyadal.org/pivolka/04/edegitimi.htm> ELYADAL. (Erişim Tarihi: 10.04.2015).

Kökdemir, D. ve Demirutku, K. (2000). Psikoloji derslerinde tümdengelim yönteminin uygulanması, internet uygulamaları ve notlandırma sistemi. *XI. Ulusal Psikoloji Kongresi*, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

MEB. (1995). *Örnekleriyle Türkçe sözlük 1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods (3rd Ed.)* Thousand Oaks, CA:Sage

Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine ve Eleştirel Düşünme Becerisinin Geliştirilmesine Yönelik Görüşleri

Recalde, X. D. (2008). *Teachers' educational technology practices: Understanding teachers' critical thinking skills and teachers' cognitive demand practices in the classroom*. Unpublished doctoral dissertation, Northern Illinois University, Illinois.

Redfield, D. & Rousseau, E.(1981). A meta-analysis on teacher questioning behavior. *Review of Educational Research*. (51). 234–245.

Schafersman, S. D. (1991). *An introduction to critical thinking*. <http://www.freeinquiry.com/critical-thinking.html>. (Erişim Tarihi: 24.04.2015).

Şahinel, S. (2001). *Eleştirel düşünme becerileri ile tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Terzi, Ç. (2001). *Öğretmenlerin sınıf yönetimi anlayışlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Thomson, R.(1969). *The psychology of thinking*. Maryland: Penguin Books.

Walsh, D. & R. Paul. (1988). *The goal of critical thinking: From educational ideal to educational reality*. Washington D.C.: American Federation Of Teachers.

Yang, Y. C. & Chou, H. (2008). Beyond critical thinking skills: Investigating the relationship between critical thinking skills and dispositions through different online instructional strategies. *British Journal Of Educational Technology*, Cilt 39, Sayı 4, S. 666-684.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.